

PRAWO SZTUCZNEJ INTELIGENCJI I NOWYCH TECHNOLOGII 2

redakcja naukowa

Bogdan Fischer, Adam Pązik, Marek Świerczyński

Iga Bałos, Magdalena Dziedzic, Paweł Fajgielski, Bogdan Fischer
Kinga Flaga-Gieruszyńska, Jacek Gołaczyński, Marcin Górski, Marlena Jankowska
Katarzyna Jasińska, Remigijus Jokubauskas, Rafał Józwiak, Łukasz Kielbus
Stergios Kofinis, Karina Kunc-Urbańczyk, Luigi Lai, Klaudia Maciejewska
Łukasz Osowicki, Mirosław Pawełczyk, Adam Pązik, Zbigniew Pinkalski
Agnieszka Piskorz-Ryń, Marlena Sakowska-Baryła, Dariusz Szostek
Marek Świerczyński, Mariola Więckowska, Zbigniew Więckowski

PRAWO SZTUCZNEJ INTELIGENCJI I NOWYCH TECHNOLOGII 2

redakcja naukowa

Bogdan Fischer, Adam Pązik, Marek Świerczyński

Iga Bałos, Magdalena Dziedzic, Paweł Fajgielski, Bogdan Fischer
Kinga Flaga-Gieruszyńska, Jacek Gołaczyński, Marcin Górski, Marlena Jankowska
Katarzyna Jasińska, Remigijus Jokubauskas, Rafał Józwiak, Łukasz Kielbus
Stergios Kofinis, Karina Kunc-Urbańczyk, Luigi Lai, Klaudia Maciejewska
Łukasz Osowicki, Mirosław Pawełczyk, Adam Pązik, Zbigniew Pinkalski
Agnieszka Piskorz-Ryń, Marlena Sakowska-Baryła, Dariusz Szostek
Marek Świerczyński, Mariola Więckowska, Zbigniew Więckowski

Wolters Kluwer

WARSZAWA 2022

Stan prawny na 1 września 2022 r.

Wydanie publikacji zostało dofinansowane przez :

- Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
- Ośrodek Przetwarzania Informacji – Państwowy Instytut Badawczy

Recenzent

Dr hab. Joanna Wyporska-Frankiewicz, prof. UŁ

Wydawca

Joanna Dzwonnik

Redaktor prowadzący

Katarzyna Gierłowska

Opracowanie redakcyjne

Agata Czuj

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2022

ISBN 978-83-8328-124-7

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluger.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
---------------------	---

Wprowadzenie	11
--------------------	----

Część I

INFORMATYZACJA POSTĘPOWAŃ SĄDOWYCH – PERSPEKTYWA POLSKA I INNYCH KRAJÓW EUROPEJSKICH

Jacek Gołaczyński

Informatyzacja postępowania cywilnego w Polsce.

Wnioski <i>de lege lata</i>	15
--	----

Katarzyna Jasińska

**E-rozprawa w postępowaniu cywilnym a możliwość
obrony swych praw w kontekście problemów**

z jej przeprowadzeniem	47
-------------------------------------	----

Marek Świerczyński, Zbigniew Więckowski

**Wykorzystanie nowych technologii w ukraińskich
postępowaniach sądowych w związku z wojną – perspektywa**

Rady Europy	63
--------------------------	----

Luigi Lai

**When and how artificial intelligence can help the court's
day-to-day work**

81

Stergios Kofinis

AI in the field of international protection	91
--	----

Remigijus Jokubauskas

The use of electronic evidence in civil proceedings and AI ... 110

Część II

NOWE TECHNOLOGIE W PRAWIE PUBLICZNYM I OCHRONIE DANYCH OSOBOWYCH

Dariusz Szostek

**To nie takie proste. System odpowiedzialności za algorytmy,
w tym AI, z perspektywy prawa unijnego** 123

Paweł Fajgielski

**Naruszenie ochrony danych osobowych – wybrane
zagadnienia prawne** 135

Agnieszka Piskorz-Ryń

**Wywiad sygnałowy jako wyzwanie dla administracji
publicznej i prawa administracyjnego** 148

Marcin Górski

**Ślapstickowość niektórych form ekspresji jako cecha
definicyjna a wolność wypowiedzi** 166

Bogdan Fischer

**Prawne uwarunkowania wykorzystania danych
nieosobowych przez sztuczną inteligencję – zagadnienia
podstawowe** 180

Część III

ZAGADNIENIA PRAWNE ZWIĄZANE ZE SZTUCZNĄ INTELIGENCJĄ A ETYKA I INNE NAUKI

Kinga Flaga-Gieruszyńska

**Sztuczna inteligencja w leczeniu psychiatrycznym – wybrane
problemy** 199

<i>Marlena Jankowska, Mirosław Pawełczyk, Marlena Sakowska-Baryła</i>	
Sztuczna inteligencja i wybrane aspekty cyfrowej transformacji w systemie medycznym	218

<i>Mariola Więckowska</i>	
Artificial intelligence, machine learning, deep learning, etyka i RODO – jak to wszystko połączyć?	238

<i>Klaudia Maciejewska</i>	
Etyczne aspekty związane z wykorzystaniem AI jako narzędzia stanowiącego wsparcie usług cyfrowych dla wymiaru sprawiedliwości	263

<i>Rafał Józwiak, Łukasz Kielbus, Łukasz Osowski</i>	
Splotowe sieci neuronowe w diagnostyce chorób ocznych – wybrane przykłady i zastosowania	279

Część IV

OCHRONA WŁASNOŚCI INTELEKTUALNEJ, PRAWO CYWILNE I GOSPODARCZE JAKO POLE ZASTOSOWANIA DLA NOWYCH TECHNOLOGII I SZTUCZNEJ INTELIGENCJI

<i>Zbigniew Pinkalski</i>	
Sądowe dochodzenie roszczeń związanych z działaniami sztucznej inteligencji – problem dla sądownictwa czy problem legislacyjny?	293

<i>Karina Kunc-Urbańczyk</i>	
Zwalczać czy zalegalizować? O naruszeniach prawa autorskiego w mediach społecznościowych	305

<i>Iga Bałos</i>	
Sztuczna inteligencja jako narzędzie w urzędzie patentowym i jako wynalazca: czy to koniec prawa patentowego takiego, jakim je znamy?	328

Magdalena Dziedzic

**Zastosowanie sztucznej inteligencji na rynkach
finansowych w kontekście proponowanych zmian
regulacyjno-prawnych 347**

Adam Pązik

**„Ślepy pozew i krótkowzroczny ustawodawca”.
Uwagi na marginesie projektu ustawy o wolności słowa
w Internecie 367**

Bibliografia 399

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.)
k.p.a.	– ustawa z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 2000 ze zm.)
k.p.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1375 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm. i sprost.)
p.u.s.p.	– ustawa z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.)
pr. aut.	– ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2509 ze zm.)
pr. bank.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2022 r. poz. 2324 ze zm.)
pr. tel.	– ustawa z 16.07.2004 r. – Prawo telekomunikacyjne (Dz.U. z 2022 r. poz. 1648 ze zm.)
RODO	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.Urz. UE L 119 z 4.05.2016 r., s. 1)
u.COVID-19	– ustawa z 2.03.2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2021 r. poz. 2095 ze zm.)

u.d.e.	– ustawa z 18.11.2020 r. o doręczeniach elektronicznych (Dz.U. z 2022 r. poz. 569 ze zm.)
u.KRS	– ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. z 2022 r. poz. 1683 ze zm.)
u.k.w.h.	– ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2022 r. poz. 1728 ze zm.)
u.ś.u.d.e.	– ustawa z 18.07.2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (Dz.U. z 2020 r. poz. 344 ze zm.)
u.z.n.k.	– ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U. z 2022 r. poz. 1233)

Periodyki

EPS	– Europejski Przegląd Sądowy
Mon. Praw.	– Monitor Prawniczy
NP	– Nowe Prawo
ONSAiWSA	– Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Izba Pracy
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Zbiór Dodatkowy
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
PiP	– Państwo i Prawo
PPC	– Polski Proces Cywilny
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
ZNUJ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUJ, PPWI	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Prawa Własności Intelektualnej

Inne

ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
SN	– Sąd Najwyższy
NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
WSA	– Wojewódzki Sąd Administracyjny

WPROWADZENIE

Mamy zaszczyt oddać do Państwa rąk drugą edycję monografii *Prawo sztucznej inteligencji i nowych technologii*. Stanowi ona kontynuację opracowania wydanego (również nakładem wydawnictwa Wolters Kluwer Polska) w 2021 r. Podobnie jak to miało miejsce w przypadku pierwszej części, niniejsza publikacja stanowi pokłosie konferencji „Nowe technologie i sztuczna inteligencja. Aspekty prawne i praktyczne ekosystemu zaufania”, która jest organizowana cyklicznie przez Zespół Badawczy „Prawa Informacyjnego, Mediów i Własności Intelektualnej w Nowych Technologiach” Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Katedrę Prawa Cywilnego i Prawa Prywatnego Międzynarodowego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Ośrodek Przetwarzania Informacji Państwowego Instytut Badawczy oraz Akademię Prawa Nowych Technologii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Prezentowana Państwu monografia została przygotowana przez uczestników III edycji tego cyklu, zorganizowanej w formie zdalnej w dniach 22 i 23 października 2021 r., pod patronatem Urzędu Patentowego RP, Okręgowej Izby Radców Prawnych w Krakowie, Centrum Projektów Polska Cyfrowa oraz Naukowego Centrum Prawno-Informatycznego, czasopisma „International Review of Law, Computers & Technology”, a także wydawnictwa Wolters Kluwer Polska. Cechą wyróżniającą ostatnią edycję konferencji był udział zagranicznych gości – ekspertów Rady Europy w dziedzinie informatyzacji postępowań sądowych, pochodzących z Austrii, Czech, Francji, Grecji, Litwy i Niemiec. Goście ci przedstawili w niezwykle ciekawy sposób postępy w informatyzacji postępowań sądowych w ich krajach, które mogą stanowić inspirację dla wprowadzania zmian w polskim systemie prawnym.

Ten aspekt międzynarodowego charakteru konferencji o nowych technologiach i sztucznej inteligencji zaowocował trzema rozdziałami w języku angielskim, które dotyczą wzmiankowanych wyżej problemów informatyzacji postępowania sądowych.

Podobnie jak w przypadku książki wydanej w 2021 r., niewątpliwym walorem niniejszego opracowania jest zróżnicowanie tematyczne. Znajdują się w nim wypowiedzi dotyczące zarówno zagadnień materialnoprawnych, jak i procesowych, z dziedziny prawa administracyjnego, cywilnego i międzynarodowego. Znakomitym uzupełnieniem tej tematyki są rozdziały dotyczące zagadnień z pogranicza prawa i etyki, jak również te odnoszące się do innych nauk, w szczególności medycyny, na którą akcent został postawiony w tym roku.

Redaktorzy opracowania liczą na to, że wydanie to, podobnie jak zeszłoroczne, zostanie życzliwie przyjęte przez Czytelników, a cykl dotyczący problematyki prawnej sztucznej inteligencji i nowych technologii będzie kontynuowany. Życzymy Państwu udanej lektury!

dr hab. Bogdan Fischer, prof. UP
dr hab. Marek Świerczyński, prof. UKSW
dr Adam Pązik

Część I

**INFORMATYZACJA POSTĘPOWAŃ
SĄDOWYCH – PERSPEKTYWA POLSKA
I INNYCH KRAJÓW EUROPEJSKICH**

Jacek Gołaczyński

INFORMATYZACJA POSTĘPOWANIA CYWILNEGO W POLSCE. WNIOSKI *DE LEGE LATA*

Abstrakt: Informatyzacja postępowania cywilnego dotyczy: wnoszenia pism procesowych, dokonywania czynności sądowych, w tym doręczeń, utrwalania przebiegu posiedzenia jawnego, orzeczeń elektronicznych, przeprowadzania dowodów elektronicznych oraz postępowań odrębnych, na przykład elektroniczne postępowanie upominawcze, elektroniczne postępowanie wieczystoksięgowe i postępowanie rejestrowe o wpis do Krajowego Rejestru Sądowego. Można zauważyć, że przepisy szczególnie zawierają pewne odrębności, co wynika ze specyfiki i celu danego postępowania, ale mimo to powielają ogólny model zawarty dla postępowania rozpoznawczego (forma orzeczeń, doręczenia elektroniczne, składanie pism procesowych). Należy rozważyć wykorzystanie rozwiązań przewidzianych na czas pandemii COVID-19, w szczególności aby zmienić art. 151 § 2 k.p.c. i ukształtować posiedzenie zdalne na wzór art. 15z² u.COVID-19 lub pozostawić doręczenia przez Portal Informacyjny Sądów Powszechnych pism sądowych pełnomocnikom zawodowym.

Słowa kluczowe: wnoszenie pism procesowych, doręczenia elektroniczne, orzeczenia elektroniczne

1. Wprowadzenie

Informatyzacja postępowania cywilnego jest procesem trwającym już od 20 lat, a obecnie przepisy ją regulujące są rozproszone w kilku ustawach. W pierwszej kolejności unormowania dotyczące informatyzacji

zawarte są w ustawie z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego¹ (art. 131¹ k.p.c.), a także w ustawie z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych², w ustawie z 18.11.2020 r. o doręczeniach elektronicznych³, w ustawie z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece⁴, w ustawie z 6.12.1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów⁵, w ustawie z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym⁶ i w ustawie z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych⁷. Należy jednak wskazać, że przepisy regulujące samo postępowanie rejestrowe znajdują się w kodeksie postępowania cywilnego.

Przepisy postępowania cywilnego w zakresie informatyzacji tego postępowania zostały obecnie ukształtowane przez nowelizację kodeksu postępowania cywilnego z 10.07.2015 r.⁸ Nowela ta weszła w życie z dniem 8.09.2016 r. Niniejsze opracowanie nie obejmuje swoim zakresem postępowania egzekucyjnego i upadłościowego z uwagi na szczegółowe i bardzo obszerne uregulowanie tych postępowań, także w aspekcie ich informatyzacji.

2. Składanie pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego

Powyższa nowelizacja wprowadziła model składania pism. Można wnosić te pisma jedynie „za pośrednictwem systemu teleinformatycznego”, a zatem nie tak jak w postępowaniu administracyjnym, za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej czy elektronicznych nośników danych⁹. Ten sposób składania pism procesowych

¹ Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.

² Dz.U. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.

³ Dz.U. z 2022 r. poz. 569 ze zm.

⁴ Dz.U. z 2022 r. poz. 1728 ze zm.

⁵ Dz.U. z 2018 r. poz. 2017.

⁶ Dz.U. z 2022 r. poz. 1683 ze zm.

⁷ Dz.U. z 2022 r. poz. 1467 ze zm.

⁸ Dz.U. poz. 1311.

⁹ J. Gołaczyński, D. Szostek, *Epidemia*, www.prawo.pl (dostęp: 31.03.2020 r.). W okresie epidemii wywołanej COVID-19 sądy dopuszczają w Polsce różne możliwości składania pism.

w postępowaniu cywilnym dotyczy zarówno postępowania rozpoznawczego ogólnego (art. 125 k.p.c.), jak i postępowań odrębnych (elektroniczne postępowanie upominawcze), odnosi się także do postępowań rejestrowych (w postępowaniu wieczystoksięgowym, w postępowaniu rejestrowym o wpis do KRS) oraz do postępowania zabezpieczającego i egzekucyjnego. Przepisem wprowadzającym omawianą wyżej zasadę jest art. 125 § 2^{1a} k.p.c., który przewiduje, że strona może dokonać wyboru wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, co jest dopuszczalne, jeżeli z przyczyn technicznych leżących po stronie sądu jest to możliwe. Wnoszenie pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego może zatem nastąpić, po pierwsze, gdy przepis szczególny stanowi, że wnoszenie pism procesowych następuje wyłącznie za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, lub po drugie, gdy strona dokonała wyboru wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem tego systemu. Należy jednak odnotować, że takim szczególnym przepisem, który przewiduje, że pisma procesowe są wnoszone wyłącznie za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, jest art. 505³¹ § 1 k.p.c.¹⁰ Od 1.03.2021 r. w postępowaniu rejestrowym toczącym się przed sądem rejestrowym w sprawie o wpis do KRS, w przypadku gdy czynności w postępowaniu rejestrowym realizowane są za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe, strona składa wnioski za pośrednictwem tego systemu, z wyłączeniem środków zaskarżenia rozpoznawanych przez Sąd Najwyższy. Istotne znaczenie ma natomiast to, że w postępowaniu rejestrowym nie ma zastosowania przepis art. 125 § 2⁴ k.p.c., czyli nie można zrezygnować z drogi elektronicznej w kontakcie z sądem. Takie same wyłączenia znajdują się w przepisach regulujących elektroniczne postępowanie upominawcze i postępowanie wieczystoksięgowe.

Na podstawie art. 125 § 2^{1a} k.p.c. strona może dokonać wyboru wnoszenia pism procesowych elektronicznie, gdy warunki techniczne

¹⁰ Powód wnosi pozew w tym postępowaniu wyłącznie za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, a pozwany, gdy dokona wyboru takiej drogi komunikacji z sądem.

leżące po stronie sądu na to pozwalają. Może się bowiem zdarzyć, że sądy będą stopniowo zaopatrywane w system teleinformatyczny obsługujący postępowanie sądowe.

W sytuacji, gdy strona inicjuje elektroniczny kontakt z sądem (gdy przysługuje jej możliwość wyboru), zastosowanie znajdzie zasada, że strona, ale także jej pełnomocnik mogą zrezygnować z wnoszenia pism za pośrednictwem systemu teleinformatycznego (art. 125 § 2⁴ k.p.c.). Pismo procesowe opatruje się kwalifikowanym podpisem elektronicznym, podpisem zaufanym lub osobistym (art. 126 § 5 k.p.c.) (zgodnie z delegacją ustawową z nieobowiązującego już § 6 art. 126 k.p.c. Minister Sprawiedliwości wydał rozporządzenie z 2016 r. w sprawie trybu zakładania i udostępniania konta w systemie teleinformatycznym obsługującym postępowanie sądowe¹¹). Warto także przypomnieć o przepisie art. 128 § 2 k.p.c., który przewiduje sposób dołączania załączników do pisma wnoszonych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego. Załączniki składa się za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, z tym że poświadczenie za zgodność z oryginałem następuje poprzez złożenie dokumentów do systemu teleinformatycznego. Poświadczenie elektroniczne przez pełnomocnika zawodowego ma charakter dokumentu urzędowego (art. 129 § 3 k.p.c.).

Kolejnym przepisem istotnym z punktu widzenia elektronicznego składania pism procesowych jest art. 125 § 2³ k.p.c., który reguluje konsekwencję braku możliwości złożenia pisma z powodów technicznych. Według tego przepisu, gdy z przyczyn technicznych leżących po stronie sądu nie jest możliwe wniesienie pisma za pośrednictwem systemu teleinformatycznego w wymaganym terminie, stosuje się przepisy art. 168–172 k.p.c. Zastosowanie wprost znajdują zatem uregulowania dotyczące przywrócenia terminu. Powyższe rozwiązanie prawne dotyczy jednak awarii leżącej po stronie sądu, a nie strony¹².

¹¹ Od 1.07.2021 r. delegacja do wydania tego rozporządzenia została przeniesiona do art. 53d p.u.s.p.

¹² Zob. także Ł. Goździaszek [w:] *Prawo nowych technologii*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, Warszawa 2021, s. 140; J. Gołaczyński [w:] *Informatyzacja postępowania cywilnego*, red. J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2016, s. 143 i n.; J. Bodio [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. I, red. A. Jakubecki, Warszawa 2017, s. 280.

W przypadku wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego przewidziano pewne odrębności odnoszące się do uiszczenia opłat sądowych. A zatem, gdy przepis szczególny stanowi, że pismo wnosi się wyłącznie za pośrednictwem systemu, pismo wnosi się wraz z opłatą. Dotyczy to więc jedynie sytuacji, gdy przepis szczególny wymaga wnoszenia pism procesowych elektronicznie, czyli w elektronicznym postępowaniu upominawczym, elektronicznym postępowaniu wieczystoksięgowym. W takim przypadku, co zasadniczo odnosi się do elektronicznego postępowania upominawczego w przypadku jednoczesnego wniesienia wielu pism podlegających opłacie, żadne z tych pism nie wywoła skutku prawnego, jeżeli nie uiszczono opłaty od wszystkich pism. W przypadku wniesienia pism z naruszeniem tego obowiązku przewodniczący zawiadamia wnoszącego pismo, że pisma nie wywołały skutków. Oczywiście nie dotyczy to stron zwolnionych od kosztów sądowych. W przypadku dokonania wyboru wnoszenia pism za pośrednictwem systemu teleinformatycznego opłatę wnosi się na zasadach ogólnych.

Obowiązku wykazania swojego umocowania dokumentem przy pierwszej czynności procesowej nie stosuje się, gdy jest możliwe przez sąd stwierdzenie umocowania na podstawie wykazu lub innego rejestru, do którego sąd ma dostęp drogą elektroniczną, a także gdy czynność procesowa jest dokonywana za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, gdy przepis szczególny stanowi, że pismo można wnieść wyłącznie za pośrednictwem tego systemu. W takim przypadku przedstawiciel ustawowy, organy oraz osoby wymienione w art. 67 k.p.c. mają obowiązek wskazać podstawę swojego umocowania. W przypadku zatem elektronicznego postępowania upominawczego wystarczy, aby przedstawiciel strony powołał się na swoje umocowanie, a pełnomocnik procesowy na pełnomocnictwo. Nie ma w tym postępowaniu obowiązku załączania do pisma procesowego dokumentu wykazującego umocowanie do działania w imieniu strony czy dokumentu pełnomocnictwa (wnoszenie pism procesowych przez powoda następuje wyłącznie za pośrednictwem systemu teleinformatycznego oraz gdy pozwany dokona wyboru wnoszenia pism tą drogą). Nie ma zastosowania przepis art. 125 § 2⁴ k.p.c. (brak możliwości rezygnacji z wnoszenia pism tą drogą). W elektronicznym

postępowaniu upominawczym nadto nie stosuje się art. 126 § 3 k.p.c., czyli nie ma obowiązku dołączania pełnomocnictwa oraz nie dołącza się dowodów do pozwu i innych pism procesowych (np. sprzeciwu od nakazu zapłaty)¹³.

Natomiast w elektronicznym postępowaniu wieczystoksięgowym notariusz, komornik sądowy i naczelnik urzędu skarbowego mogą złożyć wniosek o wpis wyłącznie za pośrednictwem systemu teleinformatycznego¹⁴. Przy czym wniosek ten opatruje się wyłącznie kwalifikowanym podpisem elektronicznym¹⁵. W postępowaniu tym nie

¹³ Nie stosuje się art. 128 k.p.c.

¹⁴ Do wniosku o wpis w księdze wieczystej na podstawie tytułu wykonawczego, o którym mowa w art. 783 § 4 k.p.c. (elektroniczny tytuł wykonawczy), należy dołączyć dokument uzyskany z systemu teleinformatycznego umożliwiający sądowi weryfikację istnienia i treści tytułu wykonawczego. Notariusz oraz komornik składają wniosek o wpis wyłącznie za pośrednictwem systemu teleinformatycznego. Naczelnik urzędu skarbowego składa wniosek o wpis w działach III i IV księgi wieczystej wyłącznie za pośrednictwem systemu teleinformatycznego. Wniosek taki opatruje się kwalifikowanym podpisem elektronicznym. Do wniosku dołącza się dokumenty stanowiące podstawę wpisu w księdze wieczystej, jeżeli zostały one sporządzone w postaci elektronicznej. Dokumenty stanowiące podstawę wpisu w księdze wieczystej niesporządzone w postaci elektronicznej notariusz, komornik oraz naczelnik urzędu skarbowego przesyłają sądowi właściwemu do prowadzenia księgi wieczystej w terminie trzech dni od dnia złożenia wniosku o wpis. W przypadku gdy wniosek o wpis w księdze wieczystej składany przez naczelnika urzędu skarbowego podlega opłacie, przepisów art. 130 § 6 i 7 k.p.c. się nie stosuje. Naczelnik urzędu skarbowego przesyła sądowi właściwemu do prowadzenia księgi wieczystej wraz z dokumentami, stanowiącymi podstawę wpisu, dowód uiszczenia opłaty. Jeżeli wierzyciel został zwolniony od kosztów sądowych od wniosku o wpis w księdze wieczystej, naczelnik urzędu skarbowego przesyła sądowi właściwemu do prowadzenia księgi wieczystej wraz z dokumentami, stanowiącymi podstawę wpisu, prawomocne postanowienie sądu w przedmiocie zwolnienia od kosztów sądowych. W przypadku wniosków składanych przez notariuszy i komorników obowiązek poprawienia lub uzupełnienia wniosku spoczywa odpowiednio na stronie czynności notarialnej lub wierzycielu. O zobowiązaniu wierzyciela do poprawienia lub uzupełnienia wniosku sąd jednocześnie zawiadamia za pośrednictwem systemu teleinformatycznego komornika, wskazując rodzaj braków formalnych, które uniemożliwiają nadanie wnioskowi prawidłowego biegu. Za chwilę wpływu wniosku o wpis złożonego za pośrednictwem systemu teleinformatycznego uważa się godzinę, minutę i sekundę umieszczenia wniosku w systemie.

¹⁵ Nie jest możliwe jego opatrzenie podpisem zaufanym lub osobistym.

znajdą natomiast zastosowania przepisy art. 128 i 129 k.p.c., ponieważ dokumentów, które są podstawą wpisu, nie dołącza się do wniosku elektronicznie, ale dosyła w formie pisemnej w terminie trzech dni od dnia złożenia wniosku. Gdy wniosek jest składany przez notariusza lub komornika, obowiązek poprawienia lub uzupełnienia wniosku spoczywa na stronie czynności notarialnej lub wierzycielu. Notariusz jest pełnomocnikiem ustawowym strony, która dokonuje czynności notarialnej, ale składa jedynie wniosek o wpis na podstawie aktu notarialnego, który sporządza, i przekazuje dokumenty będące podstawą wpisu do sądu¹⁶.

Skoro składanie pism procesowych za pośrednictwem systemu teleinformatycznego spowoduje stopniowe tworzenie akt elektronicznych, to należy wskazać, że akta sprawy mogą być tworzone i przetwarzane z wykorzystaniem technik informatycznych. Zgodnie z przepisami art. 53 § 1a–1c p.u.s.p., które weszły w życie z dniem 1.12.2020 r., system teleinformatyczny obsługujący postępowanie sądowe, w którym tworzy się i przetwarza akta sprawy, utrzymuje Minister Sprawiedliwości, który jest także administratorem tego systemu. Minister Sprawiedliwości, jako administrator systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe, nie ma jednak przez sam ten fakt dostępu do akt postępowania. Pochodzący od sądu dokument uzyskany z tego systemu teleinformatycznego ma moc dokumentu wydanego przez sąd, o ile ma cechy umożliwiające jego weryfikację w tym systemie (art. 53a § 1 p.u.s.p.; zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 7.09.2016 r. w sprawie sposobu i cech umożliwiających weryfikację istnienia i treści pisma w systemie teleinformatycznym obsługującym postępowanie sądowe¹⁷).

¹⁶ J. Gołaczyński [w:] *Informatyzacja ksiąg wieczystych i postępowania wieczysto-księgowego*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2020, s. 35 i n.

¹⁷ Dz.U. poz. 1422.

3. Doręczenia elektroniczne

Zgodnie z art. 131¹ § 1 k.p.c. sąd dokonuje doręczeń elektronicznych, jeżeli adresat wniósł pismo za pośrednictwem systemu teleinformatycznego lub gdy dokonał wyboru wnoszenia pism za pośrednictwem tego systemu. Adresat, który dokonał wymogu wnoszenia pism procesowych za pośrednictwem systemu, może zrezygnować z doręczeń przez ten system (art. 131¹ § 2¹ k.p.c.). Reguła ta nie będzie stosowana, gdy przepis szczególny stanowi, że pismo procesowe może być wniesione wyłącznie za pośrednictwem systemu teleinformatycznego (w elektronicznym postępowaniu upominawczym, elektronicznym postępowaniu wieczystoksięgowym i postępowaniu rejestrowym o wpis do rejestru przedsiębiorców KRS). Należy zauważyć, że w każdym przypadku doręczeń elektronicznych, czyli zarówno, gdy przepis szczególny wymaga wnoszenia pism elektronicznie, jak i strona dokonała wyboru wnoszenia pism elektronicznie, nie ma zastosowania przepis art. 134 k.p.c. Przyjmuje się bowiem, że to ograniczenie ma zastosowanie jedynie do doręczeń przez pocztę z uwagi na ochronę miru domowego.

Doręczenie następuje z chwilą wskazaną w elektronicznym potwierdzeniu odbioru lub po upływie 14 dni od dnia zamieszczenia pisma podlegającego doręczeniu w systemie teleinformatycznym. Zgodnie z przepisami rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości wydanym na podstawie § 3 art. 131¹ k.p.c. doręczenie następuje poprzez zalogowanie się w systemie teleinformatycznym, chyba że z przyczyn leżących po stronie tego systemu zapoznanie się z treścią pisma nie jest możliwe. Przy czym pisma i orzeczenia doręcza się w odpisach (art. 140 § 1 k.p.c.), ale w tym przypadku odpis pisma może być uzyskany z systemu teleinformatycznego, o ile ma cechy umożliwiające weryfikację istnienia i treści pisma lub orzeczenia w tym systemie.

Należy też wskazać, że z dniem 1.01.2030 r. wejdzie w życie przepis art. 131² § 1–2 k.p.c. stanowiący, że jeżeli warunki techniczne i organizacyjne sądu to umożliwią, doręczeń dokonuje się na adres do doręczeń elektronicznych, o którym mowa w art. 2 pkt 1 u.d.e., wpisany do bazy adresów elektronicznych, o której mowa w art. 25 u.d.e., a w przypadku

braku takiego adresu – na adres do doręczeń elektronicznych powiązany z kwalifikowaną usługą rejestrowanego doręczenia elektronicznego, z którego adresat wniósł pismo. Na potrzeby sądowego postępowania cywilnego skutki ustawy o doręczeniach elektronicznych będą w porównaniu do procedur pozasądowych znacząco odroczone w czasie (o osiem lat), bowiem zgodnie z art. 155 ust. 7 u.d.e. sądy będą obowiązane stosować przepisy ustawy w zakresie doręczania korespondencji z wykorzystaniem publicznej usługi rejestrowanego doręczenia elektronicznego lub publicznej usługi hybrydowej dopiero od dnia 1.10.2029 r.

W wyniku obowiązywania przepisów ustawy o doręczeniach elektronicznych wszystkie główne procedury (administracyjne oraz sądowe: cywilna, karna, sądowoadministracyjna) zaczną postrzegać doręczenia elektroniczne jako podstawowe narzędzie obiegu korespondencji. Oznacza to, że z punktu widzenia stron tych postępowań oraz ich pełnomocników zasadniczo końca dobiegnie era papierowych przesyłek poleconych. Dotychczasowy sposób tworzenia pism (w tym ich drukowania) oraz wysyłania (z wykorzystaniem usług operatora pocztowego) ulegnie zmianie na rzecz wprowadzenia aplikacji e-Doręczenia, pozwalającej na wysyłanie i odbieranie korespondencji elektronicznej, będącej odpowiednikiem rejestrowanej przesyłki pocztowej (przesyłki poleconej lub przesyłki za zwrotnym potwierdzeniem odbioru)¹⁸.

Z tego krótkiego omówienia wynika, że część stron postępowania cywilnego (przedsiębiorcy) oraz ich profesjonalni pełnomocnicy będą obligatoryjnie otrzymywać korespondencję sądową na swój adres do doręczeń elektronicznych wpisany do bazy adresów elektronicznych i powiązany z publiczną usługą rejestrowanego doręczenia elektronicznego albo kwalifikowaną usługą rejestrowanego doręczenia elektronicznego. Zadać należy więc pytanie, jak wprowadzana przepisami ustawy o doręczeniach elektronicznych komunikacja elektroniczna będzie wyglądać pomiędzy sądem a podmiotami, które nie

¹⁸ M. Dymitruk [w:] *Postępowanie cywilne w dobie pandemii COVID-19*, red. J. Gołaczyński, Warszawa 2021, s. 79 i n.

są zobowiązane do posiadania specjalnego adresu do doręczeń elektronicznych, czyli zasadniczo osobami fizycznymi nieprowadzącymi działalności gospodarczej (stanowiącymi przecież ogromną część stron i uczestników postępowań cywilnych w Polsce)¹⁹.

¹⁹ M. Dymitruk [w:] *Postępowanie cywilne w dobie pandemii...*, s. 79 i n., która wskazuje, że: „zgodnie z definicją legalną zawartą w art. 2 pkt 1 u.d.e. adresem do doręczeń elektronicznych jest adres elektroniczny, o którym mowa w art. 2 pkt 1 ustawy z 18.07.2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną, podmiotu korzystającego z publicznej usługi rejestrowanego doręczenia elektronicznego lub publicznej usługi hybrydowej albo z kwalifikowanej usługi rejestrowanego doręczenia elektronicznego, umożliwiający jednoznaczną identyfikację nadawcy lub adresata danych przesyłanych w ramach tych usług. Z powyższego wynika, że podmioty, chcące posiadać adres do doręczeń elektronicznych, będą mogły skorzystać z następujących rodzajów adresów: 1. adresu przeznaczonego do obsługi publicznej usługi rejestrowanego doręczenia elektronicznego (zwanego dalej dla uproszczenia »publicznym adresem do doręczeń elektronicznych« lub w skrócie »adresem publicznym«), 2. adresu przeznaczonego do obsługi kwalifikowanej usługi rejestrowanego doręczenia elektronicznego (zwanego dalej dla uproszczenia »adresem do doręczeń elektronicznych od dostawcy kwalifikowanego« lub w skrócie »adresem kwalifikowanym«). W celu stworzenia adresu publicznego co do zasady niezbędne pozostaje zawniaskowanie o jego utworzenie do ministra właściwego do spraw informatyzacji. Aby utworzyć zaś adres kwalifikowany, konieczne będzie zwrócenie się do kwalifikowanego dostawcy usług zaufania. Podmioty publiczne (w tym sądy) obligatoryjnie posiadać będą adresy publiczne do doręczeń i nie będą mogły z nich zrezygnować, natomiast podmioty niepubliczne uprawnione będą do rezygnacji z publicznej usługi rejestrowanego doręczenia elektronicznego. Jeżeli jednak rezygnacja z adresu publicznego dotyczyć będzie podmiotów, które na podstawie art. 9 ust. 1 u.d.e. zobligowane będą do posiadania adresu do doręczeń elektronicznych, rezygnacja ta będzie mogła nastąpić tylko i wyłącznie w przypadku, gdy dany podmiot posiadać będzie kwalifikowaną usługę rejestrowanego doręczenia elektronicznego wpisaną do bazy adresów elektronicznych. Profesjonalni pełnomocnicy procesowi będą mogli wybrać, czy na potrzeby doręczeń elektronicznych będą woleli korzystać z adresu publicznego czy adresu od dostawcy kwalifikowanego. Nie ma przeszkód, aby podmioty te posiadały zarówno adres publiczny, jak i adres kwalifikowany, aczkolwiek do bazy adresów elektronicznych wpisuje się zasadniczo tylko jeden adres do doręczeń elektronicznych dla jednego podmiotu. Artykuł 32 ust. 2 u.d.e. precyzuje, że w przypadku osoby fizycznej będącej przedsiębiorcą wpisanym do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej oraz adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego, doradcy restrukturyzacyjnego, notariusza, rzecznika patentowego, radcy Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej oraz komornika sądowego do bazy adresów elektronicznych wpisywać się będzie adres do doręczeń elektronicznych na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej, wykonywania zawodu albo wykonywania czynności służbowych, niezależnie od adresu do

Z kolei inne rozwiązanie dotyczące doręczenia korespondencji w postępowaniu rejestrowym przewiduje ustawa z 26.01.2018 r. o zmianie ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz niektórych innych ustaw²⁰, która stała się podstawą do utworzenia Portalu Rejestrów Sądowych²¹. I tak, w postępowaniu rejestrowym przed sądem rejestrowym w sprawie o wpis do KRS, od 1.03.2021 r. nie ma zastosowania przepis art. 125 § 2⁴ k.p.c., czyli brak jest możliwości zrezygnowania z drogi elektronicznej w kontakcie z sądem.

W końcu nie można pominąć rozwiązania epizodycznego, przyjętego dla doręczeń w postępowaniu cywilnym podczas pandemii COVID-19²². Przyjęto zatem w art. 15zzs⁹ ust. 2²³, że „w okresie wskazanym w ust. 1, w braku możliwości wykorzystania systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe, sąd doręcza adwokatowi, radcy prawnemu, rzecznikowi patentowemu lub Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej pisma sądowe poprzez umieszczenie ich treści w systemie teleinformatycznym służącym udostępnianiu tych pism (portal informacyjny). Nie dotyczy to pism, które podlegają doręczeniu wraz z odpisami pism procesowych stron lub innymi dokumentami nie pochodzącymi od sądu. 3. Datą doręczenia jest data zapoznania się przez odbiorcę z pismem umieszczonym w portalu informacyjnym. W przypadku braku zapoznania się pismo uznaje się za doręczone po upływie 14 dni od dnia umieszczenia pisma w portalu informacyjnym. 4. Doręczenie

doręczeń elektronicznych tej osoby wpisanego do bazy adresów elektronicznych, niezwiązanego z prowadzeniem działalności gospodarczej, wykonywaniem zawodu albo wykonywaniem czynności służbowych”.

²⁰ Dz.U. poz. 398.

²¹ <https://prs.ms.gov.pl/> (dostęp: 10.10.2021 r.).

²² Por. W. Łukowski, *Portal Informacyjny czar*, <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art8965701-wojciech-lukowski-portalu-informacyjnego-czar> (dostęp: 9.05.2020 r.).

²³ Ustawę z 28.05.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1090), która poprzez dodanie w ustawie z 2.03.2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych przepisu art. 15zzs⁹ wprowadziła obligatoryjność doręczeń cywilnych z wykorzystaniem Portalu Informacyjnego dla profesjonalnych pełnomocników procesowych.

pisma za pośrednictwem portalu informacyjnego wywołuje skutki procesowe określone w Kodeksie postępowania cywilnego właściwe dla doręczenia pisma sądowego. 5. Przewodniczący zarządza odstąpienie od doręczenia pisma za pośrednictwem portalu informacyjnego, jeżeli doręczenie jest niemożliwe ze względu na charakter pisma”.

4. Posiedzenie jawne na odległość

Przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jawnego na odległość (rozprawa odmiejscowiona) regulował przepis art. 151 § 2 k.p.c., według którego przewodniczący może zarządzić przeprowadzenie posiedzenia jawnego przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających jego przeprowadzenie na odległość. W takim przypadku uczestnicy postępowania mogą brać udział w posiedzeniu sądowym, gdy przebywają w budynku innego sądu, i dokonywać tam czynności procesowych, a przebieg czynności procesowych transmituje się z sali sądowej sądu prowadzącego postępowanie do miejsca pobytu uczestników postępowania oraz z miejsca pobytu uczestników postępowania do sali sądowej sądu prowadzącego postępowanie. Ta regulacja stanowi niewątpliwie wyjątek od dotychczasowej zasady, że posiedzenia sądowe odbywają się w budynku sądowym. Natomiast poza budynkiem sądowym posiedzenia odbywają się wtedy, gdy czynności sądowe muszą być wykonywane w innym miejscu albo gdy odbycie posiedzenia ułatwia przeprowadzenie sprawy lub przyczynia się do zaoszczędzenia kosztów postępowania. Chodzi tu o sytuację, gdy na przykład zachodzi konieczność przesłuchania osoby dotkniętej chorobą lub kalectwem, wówczas do przesłuchania dochodzi w miejscu, gdzie te osoby przebywają (art. 263 k.p.c.), oraz gdy zachodzi konieczność przeprowadzenia oględzin przedmiotu, który nie może być dostarczony do siedziby sądu. Przepis art. 151 § 2 k.p.c. wprowadza możliwość przeprowadzenia, na zarządzenie przewodniczącego, posiedzenia jawnego na odległość za pomocą wideokonferencji. Przepis ten stanowi rozwinięcie art. 235 § 2 k.p.c., który umożliwił przeprowadzenie dowodu na odległość i został wprowadzony do kodeksu postępowania cywilnego w celu dostosowania prawa polskiego do

rozporządzenia (WE) nr 861/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.07.2007 r. ustanawiającego europejskie postępowania w sprawie drobnych roszczeń²⁴.

Przepis art. 15zsz¹ u.COVID-19 w brzmieniu ustalonym w art. 4 ustawy z 28.05.2021 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw stanowi, że w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego lub epidemii z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich w sprawach rozpoznawanych według przepisów kodeksu postępowania cywilnego rozprawę lub posiedzenie jawne przeprowadza się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających ich przeprowadzenie na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku, z tym że osoby w nim uczestniczące, w tym członkowie składu orzekającego, nie muszą przebywać w budynku sądu. Obecnie przepis ten stanowi, że przeprowadzenie posiedzenia jawnego w drodze wideokonferencji jest zasadą i powinno być stosowane, z pominięciem przepisu art. 151 § 2 k.p.c., w okresie po ogłoszeniu stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii z powodu COVID-19 i rok po ich ogłoszeniu. Za takim rozumieniem rozprawy zdalnej przemawia także art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 2 u.COVID-19, według którego od przeprowadzenia posiedzenia zdalnego można odstąpić tylko w przypadku, gdy rozpoznanie sprawy na rozprawie lub posiedzeniu jawnym jest konieczne, a ich przeprowadzenie w budynku sądu nie wywoła zagrożenia dla zdrowia osób w nich uczestniczących, odstąpienie wymaga jednak zgody prezesa. Rozprawa lub posiedzenie jawne przeprowadzone zdalnie stanowi obecnie zasadę, od której można odstąpić wyjątkowo, i to dodatkowo za zgodą prezesa sądu. Za takim rozwiązaniem przemawia także uprawnienie przewodniczącego, który może skierować sprawę na posiedzenie niejawne w celu rozpoznania sprawy, o ile nie można przeprowadzić posiedzenia zdalnego (np. ze względów technicznych), a przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jawnego nie jest konieczne. W przypadku gdyby strona nie miała możliwości technicznych udziału w rozprawie, z art. 15zsz¹ ust. 2 u.COVID-19 wynika obowiązek sądu zapewnienia stronie lub osobie wezwanej

²⁴ Dz.Urz. UE L 199 z 31.07.2007 r., s. 1.

możliwości udziału w posiedzeniu zdalnym w budynku sądu. Strona lub osoba wezwana (np. świadek, biegły) wykaże we wniosku, że nie posiada urządzeń technicznych umożliwiających udział w posiedzeniu zdalnym poza budynkiem sądu. Wniosek w tej sprawie należy jednak złożyć w terminie pięciu dni do dnia wezwania. Jedynie zatem względy techniczne, i to pozostające po stronie sądu, spowodują skierowanie sprawy na posiedzenie niejawne (art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 3 u.COVID-19). Przepis art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 1 u.COVID-19 stanowi także o ograniczeniu jednoczesnej obecności w miejscu i czasie na rozprawie lub posiedzeniu jawnym składu sędziowskiego. W poprzedniej wersji art. 15zsz¹ pkt 3 to prezes sądu mógł jedynie zarządzić, że członkowie składu, z wyjątkiem przewodniczącego i referenta sprawy, mogą brać udział w posiedzeniu za pomocą środków komunikacji elektronicznej, z wyjątkiem posiedzenia, na którym dochodzi do zamknięcia rozprawy. W przypadku składu wieloosobowego, w oparciu o zarządzenie prezesa sądu wydane na podstawie art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 3 u.COVID-19, jedynie przewodniczący i referent będą uczestniczyli w rozprawie lub posiedzeniu jawnym, a pozostali członkowie składu – za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej. Przy czym samo pojęcie „środki komunikacji elektronicznej” zostało zdefiniowane w ustawie z 18.07.2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną²⁵. Nie zachodziła zatem konieczność komunikowania się członków składu orzekającego za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego przekaz obrazu i dźwięku na odległość, ale jedynie wystarczający był zwykły komunikator internetowy, jak Messenger, WhatsApp, poczta elektroniczna itd.

²⁵ Art. 2 pkt 5 u.s.u.d.e. definiuje te środki w ten sposób, że są to: „rozwiązania techniczne, w tym urządzenia teleinformatyczne i współpracujące z nimi narzędzia programowe, umożliwiające indywidualne porozumiewanie się na odległość przy wykorzystaniu transmisji danych między systemami teleinformatycznymi, a w szczególności pocztę elektroniczną”.

5. Przeprowadzenie dowodu w postaci dokumentu elektronicznego

Zmiany w kodeksie cywilnym dotyczące dokumentu, jego definicji oraz nowych form czynności prawnych (dokumentowej i elektronicznej) spowodowały także konieczność dokonania zmian w przepisach kodeksu postępowania cywilnego w zakresie dowodu z dokumentu. Dowód z dokumentu został uregulowany w oddziale 2 „Dokumenty”, w rozdziale regulującym postępowanie dowodowe. Problemem było to, że do tej pory przez pojęcie dokumentu rozumiano jedynie dokumenty papierowe zawierające tekst. Natomiast tzw. inne środki dowodowe były uregulowane w art. 308 i 309 k.p.c. Obecnie, w wyniku nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego z 10.07.2015 r., dokumentem jest każdy nośnik zawierający informację, i konieczne było wyraźne zaznaczenie, że zgodnie z art. 243¹ k.p.c. przepisy o dowodzie z dokumentu (oddział 2) będą stosowane do dokumentów zawierających tekst, umożliwiających ustalenie ich wystawców. Będą to zatem dokumenty zawierające tekst niezależnie od tego, na jakim nośniku zostały one utrwalone – dokumenty papierowe oraz dokumenty elektroniczne.

Posługując się pojęciem „postać elektroniczna dokumentu”, ustawodawca nie odwołuje się zatem do elektronicznej formy czynności prawnej z art. 78¹ k.c. Dokument może mieć przecież postać elektroniczną, choćby jego treść nie została opatrzona kwalifikowanym podpisem elektronicznym, ale zwykłym podpisem elektronicznym, albo nie będzie zawierał żadnego podpisu. W tym ostatnim przypadku chodzi o formę dokumentową czynności prawnej. Forma dokumentowa może przybrać postać papierową lub elektroniczną (np. e-mail zawierający oświadczenie woli)²⁶. Kodeks postępowania cywilnego

²⁶ B. Kaczmarek, *Moc dowodowa dokumentu elektronicznego w postępowaniu cywilnym – polemika*, Mon. Praw. 2008/5, s. 248–252; por. także E. Marszałkowska-Krześ, E. Rudkowska-Ząbczyk, *Dowód z dokumentu w świetle projektowanych zmian Kodeksu cywilnego* [w:] *Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci prof. E. Gniewka*, red. P. Machnikowski, J. Gołaczyński, Warszawa 2010, s. 356; zob. też: D. Szostek, M. Świerczyński, *Moc dowodowa dokumentu elektronicznego w postępowaniu cywilnym*, Mon. Praw. 2007/17; D. Szostek, M. Świerczyński,

zawiera także definicję dokumentu urzędowego i prywatnego, ale nie wskazuje, w jakiej formie mają być sporządzone te dokumenty (pisemnej, elektronicznej); jedynie odsyła do przepisów szczególnych regulujących sporządzanie dokumentów urzędowych.

Należy też wskazać, że już obecnie w prawie prywatnym występują dokumenty, które mają postać elektroniczną, a nawet formę elektroniczną, i zaliczamy je do dokumentów urzędowych. Przykładowo podaje się czynności sądowe w elektronicznym postępowaniu upominawczym, w którym sąd wydaje nakaz zapłaty w formie elektronicznej. To samo dotyczy postanowienia o nadaniu klauzuli wykonalności takiemu tytułowi egzekucyjnemu (art. 783 k.p.c.)²⁷. Jeżeli postępowanie zostało wszczęte za pośrednictwem systemu teleinformatycznego, sąd będzie mógł wydać wyrok w formie elektronicznej (art. 324 § 2 k.p.c.)²⁸. Inną sytuacją jest posługiwanie się elektronicznymi odpisami, wypisami, zaświadczeniami z rejestrów sądowych, które działają w postaci elektronicznej. Z przepisu art. 4 ust. 3 u.KRS wynika, że Centralna Informacja wydaje odpisy, wyciągi, zaświadczenia oraz udziela informacji z rejestru, które mają moc dokumentów urzędowych, jeżeli zostały sporządzone w formie papierowej lub elektronicznej. Wydruki sporządzone z dokumentów elektronicznych mają moc dokumentów urzędowych, jeżeli posiadają cechy umożliwiające ich weryfikację z danymi zawartymi w rejestrze. Na wzór rejestru gospodarczego (KRS) analogiczne rozwiązanie wprowadzono w ustawie o księgach wieczystych i hipotece. Do 1.12.2013 r. dostęp do księgi wieczystej za pośrednictwem Internetu odbywał się na podstawie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 20.08.2003 r. w sprawie zakładania i prowadzenia ksiąg wieczystych w systemie informatycznym²⁹ i na pod-

Moc dowodowa dokumentu elektronicznego w postępowaniu cywilnym – odpowiedź na polemikę, Mon. Praw. 2009/6.

²⁷ P. Telenga [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Jakubecki, Warszawa 2010, s. 1011.

²⁸ J. Gołaczyński [w:] *Informatyzacja postępowania...*, s. 215; S. Cieślak, *Elektroniczne czynności sądowe – perspektywy rozwoju* [w:] *Informatyzacja postępowania cywilnego. Teoria i praktyka*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2016, s. 13 i n.

²⁹ Dz.U. z 2013 r. poz. 695.

stawie § 3 ust. 1 tego rozporządzenia przeglądanie księgi wieczystej polegało na wywołaniu na ekran monitora żądanej księgi wieczystej. Przepis § 3 ust. 2 tego rozporządzenia umożliwiał zatem powierzenie zadań związanych z przeglądaniem ksiąg wieczystych ekspozyturze Centralnej Informacji Ksiąg Wieczystych³⁰. Ustawą z 24.05.2013 r. o zmianie ustawy o księgach wieczystych i hipotece³¹ dokonano zmian między innymi w art. 36⁴ u.k.w.h., zgodnie z którym informacji z centralnej bazy danych ksiąg wieczystych udziela Centralna Informacja Ksiąg Wieczystych, z ekspozyturami przy wydziałach sądów rejonowych prowadzących księgi wieczyste. Następnie doprecyzowano w tym przepisie, że Centralna Informacja wydaje na wniosek odpisy ksiąg wieczystych, wyciągi z ksiąg wieczystych oraz zaświadczenia o zamknięciu ksiąg wieczystych, prowadzonych w systemie informatycznym. Przy czym odpisy, wyciągi i zaświadczenia, o których mowa w art. 36⁴ ust. 2 u.k.w.h., wydawane przez Centralną Informację, mają moc dokumentów wydawanych przez sąd. W końcu przewidziano możliwość złożenia wskazanych powyżej wniosków za pośrednictwem systemu teleinformatycznego. W takim przypadku Centralna Informacja umożliwia samodzielne wydrukowanie tych dokumentów za pośrednictwem systemu teleinformatycznego. Wydruki tych dokumentów mają moc dokumentów wydawanych przez sąd, jeżeli posiadają cechy umożliwiające ich weryfikację z danymi zawartymi w centralnej bazie danych ksiąg wieczystych³².

Rozróżnienie dokumentów prywatnych i urzędowych jest istotne z powodu mocy dowodowej, co wynika z art. 244 i 245 k.p.c.³³ Należy jedynie wskazać, że zmianie uległ art. 245 k.p.c., który został uzupełniony o formę elektroniczną. Oznacza to, że dokument prywatny spo-

³⁰ M. Leśniak, *Powszechny dostęp do przeglądania księgi wieczystej prowadzonej w systemie informatycznym (nowej księgi wieczystej)*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2011/1, s. 21 i n.

³¹ Dz.U. poz. 941.

³² J. Gołaczyński, A. Klich, *Informatyzacja ksiąg wieczystych* [w:] *Elektronizacja postępowania wieczystoksięgowego*, red. A. Marciniak, Warszawa 2016, s. 55.

³³ Domniemanie zgodności ze stanem rzeczywistym dokumentu urzędowego odnosi się tylko do dokumentów narratywnych; tak K. Knoppek, *Dokument w procesie cywilnym*, Poznań 1993, s. 70.

rządzony w formie pisemnej albo elektronicznej stanowi dowód tego, że osoba, która go podpisała, złożyła oświadczenie zawarte w dokumencie. Brak jest tego domniemania dla dokumentów prywatnych sporządzonych w formie dokumentowej. Powodem takiego unormowania jest brak podpisu w dokumencie stwierdzającym złożenie oświadczenia woli, niezależnie od tego, jaką postać będzie miał podpis (własnoręczny, elektroniczny albo elektroniczny równoważny własnoręcznemu)³⁴. Domniemanie pochodzenia oświadczenia woli zawartego w dokumencie prywatnym od osoby, która go podpisała, oznacza, że oświadczenie zostało złożone przez wystawcę tego dokumentu. Nie można jednak z takiego oświadczenia wywodzić, że jest ono zgodne z prawdą³⁵. Niekiedy domniemanie to jest utożsamiane z domniemaniem prawdziwości i autentyczności dokumentu³⁶. Przyjmuje się także, że domniemanie zgodności z prawdą dokumentu i jego pochodzenia różnią się od siebie. W szczególności może dojść do sytuacji, gdy osoba podpisała dokument bez treści, a osoba, która dokument wypełniła treścią inną niż pierwotne porozumienie, nie może powoływać się na domniemanie pochodzenia oświadczenia od osoby, która złożyła podpis pod tym dokumentem³⁷.

³⁴ W sytuacji, gdy można ustalić autora oświadczenia woli sporządzonego w formie dokumentowej, nie będzie istniało domniemanie z art. 245 k.p.c. W braku podpisu własnoręcznego albo elektronicznego z art. 78¹ k.c. czy w braku możliwości zidentyfikowania autora oświadczenia woli, mamy do czynienia z anonimem, który nie może być dowodem. Co do tej ostatniej kwestii zob. więcej K. Knoppek, *Dokument w procesie cywilnym*, Poznań 1993, s. 115; wyrok SN z 9.12.1980 r., II URN 171/80, OSP 1981/7–8, poz. 126; W. Siedlecki, *Glosa do wyroku SN z 9.12.1980 r.*, OSpIKA 1981/7–8, poz. 126. Jednak istnieje także pogląd, że anonim jest dokumentem, ale nie może być dowodem w procesie cywilnym. Tak T. Ereciński, *Z problematyki dowodu z dokumentów w sądowym postępowaniu cywilnym* [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985, s. 76.

³⁵ Postanowienie SN z 15.04.1982 r., III CRN 65/82, LEX nr 8414.

³⁶ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1972, s. 146; W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 1987, s. 263; E. Rudkowska-Ząbczyk, *Dowody w postępowaniu cywilnym* [w:] Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, *Dowody w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 142.

³⁷ B. Kaczmarek-Templin, *Dowód z dokumentu elektronicznego w procesie cywilnym*, Warszawa 2012, s. 135–136.

Powracając do kwestii pozbawienia dokumentu prywatnego sporządzonego w formie dokumentowej takiego domniemania, należy stwierdzić, że strona powołująca się na taki dokument nie będzie chroniona domniemaniem, czyli gdy strona przeciwna zaprzeczy pochodzeniu takiego dokumentu³⁸. W sytuacji, gdy oświadczenie woli zostało złożone poprzez elektroniczne utrwalenie na nośniku, jakim jest na przykład poczta elektroniczna, to osoba powołująca się na takie oświadczenie musi wykazać, że zostało ono wysłane ze skrzynki nadawczej określonej osoby oraz że nastąpiło to w momencie, gdy miała ona dostęp do Internetu. Pomocne może się okazać wykazanie numeru IP komputera, z którego nastąpiła emisja wiadomości. W sytuacji, gdy oświadczenie zostało utrwalone w inny sposób, na przykład wideofonicznie, należy odtworzyć nagranie. W takim przypadku jednak to raczej nie pochodzenie dokumentu może być kwestionowane, ale jego prawdziwość. O mocy dowodowej dokumentu prywatnego nie decyduje jednak tylko domniemanie pochodzenia albo domniemanie prawdziwości. W szczególności domniemanie pochodzenia nie jest domniemaniem słabszym niż domniemanie prawdziwości dokumentu prywatnego³⁹. O mocy dowodowej dokumentu prywatnego decyduje bowiem sąd na podstawie swobodnej oceny dowodów. W przypadku dokumentów prywatnych sporządzonych w formie dokumentowej, czyli bez podpisu własnoręcznego albo elektronicznego równoważnego podpisowi własnoręcznemu (art. 25 ust. 2 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 910/2014 z 23.07.2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transmisji elektronicznych na rynku wewnętrznym oraz uchylającego dyrektywę 1999/93/WE)⁴⁰, dla ustalenia jego prawdziwości albo autentyczności należy zastosować reguły z art. 308 k.p.c. Ewentualnie wskazać należy, że wiadomość została wysłana z komputera zidentyfikowanego za pomocą wykazania numeru IP, pozostającego pod kontrolą tej osoby w czasie emisji treści wysłanej wiadomości.

³⁸ K. Flaga-Gieruszyńska [w:] *Informatyzacja...*, s. 196.

³⁹ Wyrok SN z 25.09.1985 r., IV PR 200/85, OSNC 1986/5, poz. 84.

⁴⁰ Dz.Urz. UE L 257 z 28.08.2014 r., s. 73; dalej: rozporządzenie eIDAS.

Nowelizacja przepisów prawa cywilnego procesowego z 2015 r. przewiduje przeprowadzenie dowodu z innego dokumentu niż ten, o którym mowa w art. 243¹ k.p.c., a zatem z dokumentu, który nie zawiera treści w postaci tekstu. Taka sytuacja została uregulowana w art. 308 k.p.c., który stanowi, że „dowody z innych dokumentów niż wymienione w art. 243¹ k.p.c., w szczególności zawierających zapis obrazu, dźwięku albo obrazu i dźwięku, sąd przeprowadza, stosując odpowiednio przepisy o dowodzie z oględzin oraz o dowodzie z dokumentów”⁴¹. Przepis ten zatem dotyczy dokumentów (w rozumieniu art. 77³ k.c.), które nie zawierają treści w postaci tekstu⁴². Oświadczenia woli i wiedzy są obecnie także sporządzane w inny sposób, a mianowicie przy użyciu nowoczesnych środków technicznych, czyli najczęściej nagrania audialnego albo audiowizualnego. W przypadku takich dokumentów należy odpowiednio stosować przepisy o dowodzie z oględzin i dowodzie z dokumentów⁴³. Jeśli chodzi o oględziny, to ten środek dowodowy odnosi się do przedmiotów materialnych, ale także do określonych sytuacji albo miejsc⁴⁴. Zwykle do przeprowadzenia dowodu rzeczowego wystarczy dokonanie oględzin, ale często przeprowadzenie oględzin wymaga wiadomości specjalnych, co wiąże się z udziałem biegłego⁴⁵.

Przedmiotem oględzin dokumentu może być jego zewnętrzna postać, a nie jego intelektualna treść (zawartość). W tym kontekście bez znaczenia jest to, czy dokument zawiera treść w postaci papierowej, czy elektronicznej, a jeżeli w elektronicznej, to czy jest to treść w postaci danych audio, audio-wideo, zdjęć czy też w innej

⁴¹ A. Klich [w:] *Informatyzacja...*, s. 200. Autorka zauważa, że po nowelizacji z 10.07.2015 r. udział biegłego w przeprowadzeniu dowodu z dokumentu nie będzie obligatoryjny w zakresie badania prawdziwości pisma. Jednak udział biegłego w przeprowadzeniu dowodu na okoliczność prawdziwości dokumentu będzie większy, ponieważ konieczne będą wiadomości specjalne dla oceny zagadnień związanych z utrwaleniem wiadomości na elektronicznych nośnikach danych.

⁴² A. Klich [w:] *Informatyzacja...*, s. 201.

⁴³ B. Kaczmarek-Templin, *Dowód z dokumentu elektronicznego...*, s. 169 i n.

⁴⁴ W Siedlecki [w:] W. Siedlecki, Z. Świeboda, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2004, s. 246.

⁴⁵ T. Misiuk-Jodłowska [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, T. Misiuk-Jodłowska, K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2009, s. 441–442.

postaci multimedialnej. W celu przeprowadzenia dowodu z oględzin konieczne jest zatem bezpośrednie spostrzeganie dokumentu, najczęściej za pomocą zmysłów wzroku i słuchu. Dlatego też odrzuca się możliwość przeprowadzenia dowodu z oględzin intelektualnej treści dokumentu elektronicznego. Przedmiotem oględzin może być jedynie nośnik danych, na którym utrwalono intelektualną treść⁴⁶. Należy jednak przyjąć, że skoro przepis art. 308 k.p.c. obecnie przewiduje dla przeprowadzenia dowodu z dokumentu innego niż ten, o którym mowa w art. 243¹ k.p.c., oględziny, to możliwe jest ustalenie treści tego dokumentu. W tym celu, w przypadku dokumentu elektronicznego, wystarczającym sposobem przeprowadzenia oględzin jest przedłożenie, zamiast oryginału, kopii w postaci wydruku, jeżeli strona przeciwna się temu nie sprzeciwi i nie zakwestionuje autentyczności albo prawdziwości takiej kopii. Może mieć to zastosowanie do dokumentów, o których mowa w art. 129 k.p.c. Prezentacja dokumentu elektronicznego może polegać także na wyświetleniu jego treści na monitorze komputera lub poprzez wydruk jego zawartości⁴⁷. W sytuacji, gdy dokument elektroniczny został opatrzony podpisem elektronicznym weryfikowanym za pomocą ważnego kwalifikowanego certyfikatu, konieczne jest współdziałanie posiadacza takiego dokumentu, który powinien sądowni umożliwić do niego dostęp poprzez klucz prywatny.

W celu przeprowadzenia dowodu z dokumentu wprowadzono możliwość zobowiązania posiadacza do okazania go sądowni. Jeżeli dokument elektroniczny istnieje w Internecie, w poczcie elektronicznej, to w celu przeprowadzenia dowodu z oględzin należy utrwalić na nośniku elektronicznym jego zawartość i włączyć do akt lub też udostępnić sądowni dane zawarte w systemie informatycznym⁴⁸.

W przypadku dokumentu zawierającego tekst, ale pozbawionego podpisu własnoręcznego albo elektronicznego, a także równoważnego

⁴⁶ B. Kaczmarek-Templin, *Dowód z dokumentu elektronicznego...*, s. 171.

⁴⁷ B. Kaczmarek-Templin, *Dowód z dokumentu elektronicznego...*, s. 172 i tam też cytowany J. Stępień, *Podpis elektroniczny. Nowa ustawa – nowe problemy*, Mon. Praw. 2001/23, s. 1172.

⁴⁸ B. Kaczmarek-Templin, *Dowód z dokumentu elektronicznego...*, s. 174.

podpisowi własnoręcznemu, stosownie do art. 243¹ k.p.c. należy stosować przepisy oddziału 2 „Dokumenty”. Jeżeli takim dokumentem będzie wiadomość wysłana pocztą elektroniczną albo za pomocą telefonu komórkowego, komunikatora internetowego, kanałów komunikacyjnych na portalach społecznościowych, to dokumenty te nie będą, jak już wyżej zaznaczono, korzystały z domniemania z art. 245 k.p.c. W sytuacji zatem, gdy strona przeciwna zaprzeczy takiemu dokumentowi, strona, która się na ten dokument powołuje, ma obowiązek wykazać jego pochodzenie od wystawcy (autora) oraz jego prawdziwość (autentyczność). W przypadku, gdy takie oświadczenie elektroniczne, na przykład wysłane pocztą elektroniczną, zostanie opatrzone bezpiecznym podpisem elektronicznym, wówczas korzysta z domniemania wynikającego z art. 25 rozporządzenia eIDAS. Podobnie rzecz się będzie miała, gdy oświadczenie zostanie opatrzone także elektronicznym znacznikiem czasu. W rozumieniu art. 3 pkt 33 rozporządzenia eIDAS przez elektroniczny znacznik czasu rozumieć należy dane w postaci elektronicznej, które wiążą inne dane w postaci elektronicznej z określonym czasem, stanowiąc dowód na to, że te inne dane istniały w danym czasie. W myśl tego przepisu, opatrując oświadczenie elektronicznym znacznikiem czasu, uzyskuje się skutek w postaci daty pewnej. Wiadomo zatem dokładnie, kiedy i przez kogo oświadczenie zostało złożone. W sytuacji, gdy oświadczenie składa osoba prawna, funkcję domniemania z art. 245 k.p.c. może pełnić także pieczęć elektroniczna, którą zgodnie z art. 3 pkt 25 rozporządzenia eIDAS są dane w postaci elektronicznej dodane do innych danych w postaci elektronicznej lub logicznie z nimi powiązane, aby zapewnić autentyczność pochodzenia oraz integralność powiązanych danych. Obecnie polski ustawodawca nie zdecydował się na wykorzystanie tej instytucji w prawie polskim, ale nie można wykluczyć dokumentu opatrzonego pieczęcią elektroniczną w procesie przed sądem polskim, jeżeli pochodzić będzie z innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej. Wówczas sąd polski musi zastosować bezpośrednio rozporządzenie eIDAS i uwzględnić ten dokument w materiale dowodowym sprawy.

Jak już wskazano, z art. 308 k.p.c. wynika, że do dokumentów innych niż te, o których mowa w art. 243¹ k.p.c., stosuje się odpowiednio

dowód z oględzin. Odpowiednie stosowanie, a nie wprost, pozwala na wykorzystanie tego dowodu na potrzeby, jak wyżej zaznaczono, zbadania dokumentu także elektronicznego, w zakresie, w jakim nie ma potrzeby wykorzystywania wiadomości specjalnych. Wielokrotnie jednak może się zdarzyć, że sąd będzie stosował dowód z opinii biegłego, dla ustalenia pochodzenia dokumentu elektronicznego, braku ingerencji w nośnik, danych zawartych w dokumencie, jeżeli zostały zabezpieczone przed nieuprawnionym dostępem (np. podpisem elektronicznym lub inną metodą zabezpieczenia). Może jednak wystąpić sytuacja, gdy sąd na potrzeby samych oględzin będzie już musiał posłużyć się wiadomościami specjalnymi. Sąd Najwyższy w powoływanym już wcześniej orzeczeniu stwierdził, że samo poczynienie ustaleń faktycznych z zakresu techniki może wymagać dysponowania wiedzą i doświadczeniem w danej dziedzinie, a nawet aparaturą badawczą. Sąd, postanawiając o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego, winien zarządzić okazanie biegłemu dokumentu elektronicznego albo umożliwić do niego dostęp (za pośrednictwem sieci teleinformatycznych) oraz wskazać, czy i w jakim zakresie strony powinny uczestniczyć w tych czynnościach (np. przez udostępnienie hasła dostępowego do dokumentu elektronicznego albo danych biometrycznych)⁴⁹.

Gdy jednak dokument zawiera treść audialną lub audiowizualną, dowód taki przeprowadza się poprzez odtworzenie nagrania dźwiękowego lub filmu⁵⁰. Można jednak przyjąć, że film, nagranie audio niezawierające oświadczenia woli i wiedzy, ale będące utworem w rozumieniu prawa autorskiego, może być nadal innym środkiem dowodowym, o którym mowa w art. 309 k.p.c.⁵¹ Zapis bowiem audialny albo audiowizualny zawierający informację, jak i film jako utwór nie mogą być bowiem różnicowane z jednej strony jako dokument, a z drugiej strony jako inny środek dowodowy. W przypadku nagrań audialnych obecnie stosuje się techniki cyfrowe, choć dla

⁴⁹ Wyrok SN z 20.06.1984 r., II CR 197/84, OSNC 1985/2–3, poz. 37, oraz B. Kaczmarek-Templin, *Dowód z dokumentu elektronicznego...*, s. 176.

⁵⁰ Z. Resich [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie...*, s. 382.

⁵¹ B. Kaczmarek-Templin, *Dowód z dokumentu elektronicznego...*, s. 182.

przeprowadzenia takiego dowodu stosować się będzie odpowiednio przepisy o dowodzie z oględzin (art. 308 k.p.c.). Może zająć także konieczność wykorzystania innego środka dowodowego, jakim jest opinia biegłego dla oceny, czy nagranie jest oryginalne. Dla oceny samej treści dokumentu w postaci nagrania należy stosować przepisy o dowodzie z dokumentu⁵². Sąd winien także uwzględnić okoliczności, w jakich nagranie zostało dokonane⁵³.

Dokument, również elektroniczny, może być przedmiotem opinii biegłego – jak już wyżej zaznaczono – także wtedy, gdy będzie mógł być przedmiotem oględzin⁵⁴. W każdym jednak przypadku, gdy zbadanie dokumentu, zwłaszcza elektronicznego, wymaga wiadomości specjalnych, konieczne jest przeprowadzenie takiego dowodu⁵⁵. W sytuacji, gdy przedmiotem opinii biegłego będzie dokument elektroniczny, zwykle zachodzi potrzeba wykorzystania przez biegłego odpowiedniego oprogramowania. Dotyczy to sytuacji, gdy na przykład zachodzi konieczność odzyskania utraconych danych. Może to nastąpić w wyniku uszkodzeń programowych (*software*) lub sprzętowych (*hardware*). W pierwszym przypadku źródłem uszkodzenia jest zakłócenie logicznego położenia danych, w drugim zaś uszkodzenie samego nośnika, na którym zapisano te dane. Przeprowadzenie dowodu z dokumentu elektronicznego wymaga nie tylko wiedzy

⁵² F. Zedler, *Dopuszczalność dowodu z taśm magnetofonowych* [w:] *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Wrocław 1989, s. 533.

⁵³ Wyrok SN z 10.01.1975 r., II CR 752/74, LEX nr 7641; B. Kaczmarek-Templin [w:] Ł. Błaszczak, K. Markiewicz, E. Rudkowska-Ząbczyk, *Dowody w postępowaniu cywilnym...*, s. 553.

⁵⁴ A. Klich [w:] *Informatyzacja postępowania cywilnego*, red. J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2016, s. 207.

⁵⁵ Wiadomości specjalne to wiadomości niedostępne dla przeciętnego człowieka. Jest to pojęcie zależne także od aktualnego poziomu nauki. S. Dalka, *Opinia biegłego oraz opinia instytutu naukowego lub naukowo-badawczego w procesie cywilnym*, NP 1987/10, s. 73; katalog specjalności (wiadomości specjalnych) stale ulega zmianie wraz z rozwojem nauki; tak uchwała SN z 30.10.1985 r., III CZP 59/85, OSN 1986/9, poz. 140; A. Klich, *Pojęcie wiadomości specjalnych w tzw. cywilnych procesach lekarskich* [w:] *Dowodzenie w procesach cywilnych, gospodarczych i administracyjnych*, red. R. Sztuchmiller, M. Różański, Olsztyn 2014, s. 96 i n.

naukowej, którą zwykle posiada biegły, lecz także wiedzy technicznej. I tak, na potrzeby odczytania wiadomości zabezpieczonej bezpiecznym podpisem elektronicznym weryfikowanym ważnym kwalifikowanym certyfikatem potrzebne będą właśnie wiadomości specjalne techniczne⁵⁶.

Dla oceny wartości dowodowej dokumentu elektronicznego ma znaczenie tzw. uwierzytelnienie. Przez to pojęcie rozumie się ustalenie, czy zawartość zapisu od chwili jego powstania uległa zmianie, z jakiego źródła pochodzą dane zawarte na dokumencie, jak również badanie prawdziwości, związanej z zapisem danych⁵⁷. Integralność danych zapewnia natomiast ich niezmienność w toku przesyłania i jest osiągana najczęściej poprzez wykorzystanie dodatkowego pliku z podpisem elektronicznym albo z pieczęcią elektroniczną. Zarówno w dotychczasowym stanie prawnym, jak i obowiązującym od 8.09.2016 r., ustawodawca nie przewidział obligatoryjnego postępowania dowodowego z udziałem biegłego w zakresie badania prawdziwości pisma (od 8.09.2016 r. – dokumentu). Zgodnie ze znowelizowanym brzmieniem art. 254 k.p.c. badania prawdziwości dokumentu można dokonać z udziałem biegłego. Przepis ten ma zastosowanie także do dokumentu elektronicznego. Regulację tę wspomagają również inne przepisy dodane omawianą ustawą nowelizującą z 10.07.2015 r., które umożliwiają sądowi wezwanie wystawcy dokumentu sporządzonego w postaci elektronicznej do udostępnienia informatycznego nośnika danych, na którym ten dokument został zapisany (art. 254 § 2¹ k.p.c.)⁵⁸.

⁵⁶ Wyrok SN z 20.06.1984 r., II CR 197/84, OSN 1985/2–3, poz. 37. Sąd Najwyższy stwierdził, że dokonanie ustaleń faktycznych z zakresu techniki może wymagać dysponowania wiedzą fachową i doświadczeniem w danej dziedzinie, a nawet posłużenie się aparaturą. Przeprowadzenie takiego badania z udziałem biegłego jest możliwe, jeżeli pozwoli sądowi na samodzielne poczynienie pewnych ustaleń. W przeciwnym wypadku biegły powinien dokonać takich ustaleń jako przesłanki sporządzenia opinii. Tak też B. Kaczmarek-Templin, *Dowód z dokumentu...*, s. 192; A. Klich, *Dowód z opinii biegłego w sprawach cywilnych. Biegły lekarz*, Warszawa 2016, s. 142 i n.

⁵⁷ A. Lach, *Dowody elektroniczne w procesie karnym*, Toruń 2004, s. 165.

⁵⁸ A. Klich [w:] *Informatyzacja postępowania cywilnego*, s. 207. Autorka postuluje także uzupełnienie tego przepisu o obowiązek dokonania elektronicznej transmisji treści dokumentu elektronicznego.

Gdy dokument elektroniczny został zaszyfrowany, czyli gdy dostęp do niego jest zabezpieczony hasłem, możliwa jest sytuacja, w której dokument zostanie zapisany na dysku twardym komputera i w ten sposób zabezpieczony hasłem, odciskiem palca lub inną metodą biometryczną; zgodnie z art. 254 § 2¹ k.p.c. udostępnienie dokumentu może polegać także na umożliwieniu sądowi (biegłemu sądowemu) dostępu do tego dokumentu. Jeżeli posiadacz dokumentu odmówi takiego dostępu (np. nie poda hasła), wówczas przeprowadzenie oględzin z dokumentu elektronicznego albo przeprowadzenie opinii biegłego sądowego będzie polegało również na odszyfrowaniu tego dokumentu⁵⁹.

6. Elektroniczne protokołowanie posiedzeń jawnych

Wymóg protokołowania posiedzenia jawnego za pomocą urządzeń utrwalających dźwięk lub obraz i dźwięk został wprowadzony ustawą nowelizującą kodeks postępowania cywilnego z 29.04.2010 r., która weszła w życie 1.07.2010 r. i dotyczyła wielu przepisów kodeksu postępowania cywilnego, czyli art. 9, 157, 158, 238, 273 i 525. Należy przypomnieć, że protokół sporządza się, utrwalając przebieg posiedzenia pod kierunkiem przewodniczącego za pomocą urządzeń rejestrujących dźwięk lub obraz i dźwięk, co stanowi zasadę. Wyjątkiem od tej zasady jest przypadek, gdy z przyczyn technicznych utrwalenie przebiegu posiedzenia za pomocą urządzeń rejestrujących dźwięk lub obraz i dźwięk nie jest możliwe, wówczas protokół sporządzany jest wyłącznie pisemnie. Jednocześnie wraz z zapisem obrazu i dźwięku lub obrazu sporządza się protokół skrócony obok nagrania zawierający jedynie oznaczenie sądu, miejsca i daty posiedzenia, sędziów, protokolantów, stron, interwenientów, przedstawicieli ustawowych i pełnomocników oraz oznaczenie sprawy i wzmianki co do jawności⁶⁰.

⁵⁹ B. Kaczmarek-Templin, *Dowód z dokumentu...*, s. 201.

⁶⁰ A. Klich, *Możliwości wykorzystania protokołu elektronicznego i środków komunikacji na odległość na potrzeby postępowania dowodowego w sprawach cywilnych* [w:] *Informatyzacja postępowania cywilnego. Teoria i praktyka*, red. K. Flaga-Gieru-

Nadto orzeczenia sądu, zarządzenia i czynności stron. Przewidziano także możliwość dokonania transkrypcji określonej części protokołu, która mogła być przeprowadzana za zgodą prezesa sądu, na wniosek przewodniczącego. Pierwotna wersja przepisów nie dawała zatem możliwości transkrypcji na wniosek samego sędziego. W wyniku doświadczeń z praktyki stosowania e-protokołu dokonano zmiany kodeksu postępowania cywilnego ustawą z 29.08.2014 r. (weszła w życie 27.10.2014 r.), w której wprowadzono możliwość sporządzenia czynności stron wymagających podpisu na odrębnym dokumencie (np. ugoda sądowa), jak również rozszerzono zakres treści protokołu skróconego (pisemnej części protokołu) o wnioski i twierdzenia stron oraz streszczenie wyników postępowania dowodowego. W końcu przewidziano, że transkrypcję może zarządzić przewodniczący, a nie prezes sądu na wniosek przewodniczącego. Zmianą kodeksu postępowania cywilnego z 10.07.2015 r. wprowadzono możliwość rejestracji przebiegu posiedzenia jawnego przez same strony na podstawie (nieobowiązującego już) art. 162¹ k.p.c., a nowelizacją z 4.07.2019 r. (weszła w życie 7.11.2019 r.) wprowadzono pewne reguły odnoszące się do statusu transkrypcji uzasadnienia wygłoszonego ustnie.

Protokół posiedzenia jawnego jest zasadniczo dwuczęściowy (dwupostaciowy). Pierwszą częścią jest nagranie (audio-video lub tylko dźwiękowe), zaś druga część ma postać pisemną. Potoczne pojęcie e-protokołu można odnosić tylko do tej pierwszej części, ale też nazywać nim dwuczłonowy protokół (wtedy pojęcie e-protokołu oznacza po prostu inny protokół niż tradycyjny, czyli wyłącznie pisemny). W każdym przypadku protokół sporządza protokolant pod kierunkiem przewodniczącego.

szyńska, J. Gołaczyński, D. Szostek, Warszawa 2016, s. 89; Ł. Goździaszek, *Zasada bezpośredniości i pisemności postępowania dowodowego w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z dnia 5 grudnia 2008 r.*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2010/2, s. 28; B. Kaczmarek-Templin, *Zasady procesowe a informatyzacja postępowania cywilnego* [w:] *Transformacje postępowania cywilnego w postępowaniach wykonawczych*, red. I. Gil, Sopot 2017, s. 287; A. Klich [w:] *Informatyzacja postępowania cywilnego*, s. 187; A. Zalesińska, *Wpływ informatyzacji na założenia konstrukcyjne procesu cywilnego*, Warszawa 2016, s. 232; M. Uliasz, *Zasada jawności sądowego postępowania egzekucyjnego*, Warszawa 2019, s. 510 i n.

Obecnie nie zawsze sporządzana jest część nagraniowa. Zgodnie z art. 157 § 2 k.p.c. jeżeli ze względów technicznych utrwalenie przebiegu posiedzenia za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk nie jest możliwe, protokół jest sporządzany wyłącznie pisemnie. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być awaria lub brak infrastruktury w danym sądzie (nagrywanie odbywa się za pomocą specjalnych urządzeń i oprogramowania, zatem jeśli nie zostały dostarczone do sądu, nie można sporządzić części nagraniowej).

Jeżeli przebiegu posiedzenia nie utrwała się za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk, protokół sporządzony pisemnie zawiera więcej elementów – oprócz danych i okoliczności określonych w art. 158 § 1 k.p.c. także wnioski oraz twierdzenia stron, udzielone pouczenia, jak również wyniki postępowania dowodowego oraz inne okoliczności istotne dla przebiegu posiedzenia; zamiast wniosków i twierdzeń można w protokole powołać się na pisma przygotowawcze. Część z tych elementów, na podstawie art. 158 § 1¹ k.p.c., może, ale nie musi, zawierać pisemny protokół nawet w przypadku sporządzenia części nagraniowej.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z 2.03.2015 r. w sprawie zapisu dźwięku albo obrazu i dźwięku z przebiegu posiedzenia jawnego w postępowaniu cywilnym⁶¹ protokół sporządzony za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk protokolant podpisuje podpisem elektronicznym gwarantującym identyfikację osoby protokolanta oraz rozpoznawalność jakiegokolwiek późniejszej zmiany protokołu.

Protokół sporządzony pisemnie podpisują przewodniczący i protokolant. Istnieje także możliwość zlecenia transkrypcji nagrania. Na podstawie art. 158 § 4 k.p.c. jeżeli jest to niezbędne do zapewnienia prawidłowego orzekania w sprawie, przewodniczący może zarządzić sporządzenie transkrypcji odpowiedniej części protokołu sporządzonego za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk.

⁶¹ Dz.U. poz. 359.